

Osvrti, prikazi, recenzije

Recenzija

Atilla Ágh (ed.)

*The Emergence of East Central European Parliaments: The First Steps*Hungarian Centre of Democracy
Studies, Budapest, 1994., str. 306.

Raspad "realnog socijalizma" i slom komunističkog jednostranačkog režima u zemljama srednje i istočne Europe te bivšem Sovjetskom Savezu potkraj osamdesetih i početkom devedesetih godina otvorili su prostor za održavanje prvih slobodnih i kompetitivnih višestranačkih izbora, razvoj pluralističke demokracije, priznavanje ljudskih prava, vladavinu prava i tržišno gospodarstvo po uzoru na razvijene zapadne demokracije.

Iz ove velike i povijesne transformacije i demokratske tranzicije, iz monolitnoga jednostranačkog komunističkog režima prema liberalizaciji i demokratizaciji nije izgrađen jedan jedinstven model koji bi karakterizirao sve ostale sustave u zemljama srednje i istočne Europe. Svaka je od tih zemalja (ovisno o povijesnom iskustvu, političkim i demokratskim tradicijama, političkoj kulturi i drugim nacionalnim specifičnostima, vrsti komunističke diktature, političkim uvjetima i socioekonomskom kontekstu te načinu propadanja starog režima) stvarala i oblikovala svoj vlastiti politički i stranački sustav.

U mnoštvu knjiga što se bave uzročno-posljedičnim analizama raspada komunističkog poretka vrlo je malo studija čiji su autori zaokupljeni kom-

parativnim istraživanjem pojave i uloge *parlamenta* u procesima demokratske tranzicije od totalitarnih režima prema demokraciji u Srednjoj i Istočnoj Europi. Među takvim malobrojnim radovima značajno mjesto svakako pripada knjizi *The Emergence of East Central European Parliaments: The First Steps*. Istraživački radovi prezentirani u ovoj knjizi samo su dio rezultata dvogodišnjeg projekta o europeizaciji parlamenata zemalja srednje i istočne Europe (Poljska, Češka, Slovačka, Mađarska, Slovenija i Hrvatska), u čijem su radu sudjelovali stručnjaci iz srednjoeuropskih i istočnoeuropskih zemalja zajedno s ekspertima iz Zapadne Europe koji se bave tom tematikom. U okviru projekta organizirane su i četiri međunarodne konferencije, na kojima je detaljno raspravljana ova problematika. Knjiga koju ukratko prikazujemo rezultat je posljednje međunarodne konferencije i široke znanstvene rasprave održane na Odjelu za političku znanost Ekonomskog sveučilišta u Budimpešti 1993. Glavni voditelj i koordinator projekta bio je profesor Attila Ágh, poznati stručnjak iz područja međunarodnih odnosa koji se zadnjih nekoliko godina intenzivno bavi tranzicijskim procesima.

Knjiga se sastoji od pet poglavlja povezanih u cjelinu. U prvom (uvodnom) poglavlju, pod naslovom *Europeizacija srednje i istočnoeuropske politike i pojava novih srednjoistočnih demokratskih parlamenata* (str. 9.—21.), profesor Ágh sažeto izlaže četiri aspekta općeg značenja pojma europeizacije. On polazi od europeizacije kao obnove europskih tradicija i institucija poslije više desetljeća deeeuropeizacije; 2. europeizacije kao konkretnog procesa priključivanja srednjoistočnih zemalja EU. U tom je procesu važan preduvjet strukturalno prilagođivanje institucijama EU i njezinom sustavu zakonodavno-

sudske nadležnosti; 3. europeizacija kao posebni put regionalnog i nacionalnog razvoja u okviru europskoga integracijskog procesa i regionalne suradnje i 4. europeizacija kao fundamentalna transformacija civilnog društva, političke kulture i obrasca ponašanja. Zadaci europeizacije predstavljaju pravi šok za srednjo i istočnoeuropske zemlje zbog činjenice što je Europa koju su "ostavili i izgubili" u proteklih četrdeset godina bitno drukčija od one s kojom se danas suočavaju. Strateška vizija europeizacije važna je zbog parlamentarnih odnosa EU i pojedinih europskih zemalja koje traže punopravno članstvo u EU.

U nastavku prvog poglavlja *David Judge* (str. 22.—32.) polazi od makroteorijske razine analize prema mikro-institucionalnoj razini analize u istraživanju prvih koraka parlamentarizma u Istočnoj i Srednjoj Europi od 1989. pa nadalje, ukazujući na raznovrsnost problema i paradokse s kojima se suočavaju legislativna tijela u tom razdoblju.

U drugom dijelu knjige (str. 35.—123.), pod nazivom *New Parliaments*, u središtu su znanstvenog interesa sedmorice istraživača analize pojava te formiranja i funkcioniranja novih parlamenata u procesu demokratske tranzicije u Češkoj, Slovačkoj, Mađarskoj, Hrvatskoj i Sloveniji. Od navedenih zemalja jedino je obrazac sistemske promjene u Mađarskoj, kako to pokazuje profesor Ágh u svojoj analizi, potvrdio tezu da je parlament kao legislativno tijelo ima središnju ulogu i važnost u svim fazama sistemske promjene izražavajući stvarne političke potrebe političke tranzicije. Zato je parlament bio najistaknutija institucija među novim institucijama u Mađarskoj, ali ne kao glavni akter, već kao središnja arena (ili forum) za artikuliranje i sukobljavanje interesa raznih političkih aktera, ponajprije političkih stranaka, ali drugih organizacija i asocijacija.

Parlament je djelovao i kao integrativni faktor novoga režima, što je bilo od posebne važnosti za sve aktere koji su sudjelovali u parlamentarnoj igri. Širina do koje su parlamenti kao institucije bili središnje mjesto demokratske tranzicije, vrlo je različita. Za razliku od Mađarske, u Poljskoj, Češkoj i Slovačkoj tranzicija je bila uglavnom neparlamentarni proces. Bez obzira na različiti doprinos parlamenata procesu tranzicije, oni su u zemljama srednje i istočne Europe bili neposredni korisnici tranzicije. Nacionalna legislativna tijela u tim se zemljama značajno razlikuju. Unatoč tome, parlamenti su u postkomunističkom periodu bili institucionalni izraz političke (sistemske) promjene i imali su važnu ulogu u razrješenju legitimacijske krize nakon sloma komunističkog poretka, stvorivši političke i ustavne preduvjete za legislativne i egzekutivne aktivnosti. Međutim, koncentracija političkih aktivnosti unutar legislativnih tijela dovela je do prekomjerne parlamentarizacije novih političkih sustava. Prekomjerna parlamentarizacija znači da je parlament postao središnje, gotovo isključivo mjesto (arena) političkog života. Ovakvu svoju ulogu parlament gubi potkraj tranzicijskog procesa.

Danica Sivuková analizira novi Slovački parlament i najnovije promjene u njegovoj strukturi i aktivnostima (str. 48.—54.), dok je *Jana Reschová* (str. 55.—68.) svoje istraživanje usmjerila na ulogu bivšeg Čehoslovačkog parlamenta u procesu stvaranja i prihvaćanja ustavnih normi, zatim na glavne karakteristike procesa koji se odnosi na parlament i njegove glavne funkcije unutar vladavinskog sustava. Nadalje, ona istražuje Federalnu skupštinu, koja poslije 1989. prolazi kroz različite stupnjeve svoga razvoja — od ponovnog rađanja kao demokratske institucije (legislative), njezine legitimne uloge i tijela koje je trebalo omogućiti progresivni razvoj, pa do konačne uloge kao institucije koja je legalno odredila svoj kraj, ali i kraj federacije i konstituiranja

nja samostalne države (1. siječnja 1993.).

Atila Ágh (str. 69.—85.) ukazuje na važnost strukturalnog prilagodivanja makro-političkih institucija, ponajprije parlamenata, europskom tipu demokracije, smatrajući ga najvažnijim područjem europeizacije u zemljama srednje i istočne Europe od početka sistemske promjene 1988.—1989. Posebno istražuje Mađarski parlament u tranziciji i njegovu institucionalizaciju. Po mišljenju Ágha, središnja uloga Mađarskog parlamenta u procesu demokratske tranzicije može se najbolje razumjeti pođe li se od pet značajnih funkcija što ih je on imao u demokratskoj tranziciji, a to su: zakonodavna, kontrolna, upravljačka (upravljanje konfliktima), socijalizirajuća i legitimacijska funkcija. Dok je zakonodavna funkcija tradicionalno važna, upravljačka, socijalizirajuća i legitimacijska bile su iznimno važne u novim uvjetima: upravljačka jer nije bilo razvijenih interesnih grupa, socijalizirajuća jer je utjecala na regrutiranje novih političkih elita te legitimacijska jer je omogućila da u novom demokratskom režimu Parlament bude most između političkih elita i biračkog tijela.

Nenad Zakošek (str. 86.—96.) istražuje probleme funkcioniranja Hrvatskog parlamenta tijekom demokratske tranzicije. Posebnu pažnju posvećuje promjeni ustavnog ustrojstva Sabora te razvoju postsocijalističkog parlamentarnog stranačkog sustava i zakonodavnoj regulaciji (policy agenda). Za razliku od Mađarske, u kojoj je parlament središnja politička arena u procesu demokratske tranzicije, u Hrvatskoj je, po ocjeni Zakošketa, uloga parlamenta (Sabora) bila slabija u tom procesu iz više razloga, a najvažniji su nestabilnost stranačkog sustava i njegova neuravnoteženost, nestrukturiran karakter vladajuće stranke, jaka predsjednička institucija te posljedice dubokog etničkog rascjepa između Hrvata i Srba u Hrvatskoj.

Drago Zajc (str. 98.—107.) locirao je svoju analizu na formiranje parlamentarnih koalicija u Sloveniji i funkcioniranje prvoga demokratskog parlamenta. Istražujući formiranje koalicija u periodu od 1990. do 1993., ukazuje na fluidnost koalicija i posljedice za slovenski parlamentarni sustav.

Treći dio knjige — *Parliaments and Parties* (str. 125.—210.) obuhvaća radove Szarvasa, Glaessnera, Mossa, Somogyvaria, Bána, Vassa i Hajbe koji analiziraju s raznih aspekata odnose i interakcije između parlamenta i političkih stranaka u novim demokracijama Srednje i Istočne Europe ili, pak, istražuju neke druge strukturne elemente parlamenta ili promjene u vladavinskom sustavu.

Institucija parlamenta dozvoljava artikulaciju političkih razlika i osigurava "parlamentarizaciju" konflikata. Političke stranke središnji su politički čimbenici demokratske tranzicije u zemljama srednje i istočne Europe. U početnoj fazi tranzicije još nisu čvrsto organizirane, a njihove aktivnosti usmjerene su na osvajanje članstva i izgradnju socijalnih i političkih veza s biračkim tijelom za predstojeće parlamentarne izbore. U tom razdoblju političke stranke postupno postaju sve značajniji akteri političke transformacije pa tu fazu karakterizira prekomjerna "partizacija" političkog života. Najvažniju prekretnicu za političke stranke predstavljaju prvi parlamentarni izbori, nakon kojih dolazi, ovisno o rezultatima, do raspodjele vlasti i početka procesa parlamentarizacije većih političkih stranaka.

Szarvas osvjetljava vezu između stranačko-izborne kompeticije, unutrašnje organizacije stranačkih frakcija u parlamentu te njihov povezani utjecaj na formalna i proceduralna pravila. On također istražuje neformalne odnose između vladajuće stranke i opozicije u Mađarskoj parlamentu. *Glaessner* istražuje posljedice inkorporiranja istočnoeuropskih političkih stranaka i pokreta u

parlamentarni okvir Bundestaga. *Somogyvári* ukazuje na teškoće s kojima se suočava prvi demokratski izabrani parlament u Mađarskoj, a *Wassova* analiza usmjerena je na istraživanje egzekutivo-legislativnih odnosa u Mađarskoj. U toj analizi on pokazuje kako je ravnoteža u tim odnosima narušena u korist egzekutive.

U četvrtom dijelu knjige — *Parliamentary roles and elites* (str. 211. — 288.) *Pankóva* istražuje pojavu novih političkih elita u Poljskoj, okolnosti u kojima su se one pojavile te njihovu ulogu u procesu sistemske transformacije i u izgradnji novog poljskog parlamenta. *Segertova* analiza usmjerena je na promjene starih stranačkih elita i pojavu nove političke klase u istočnom dijelu Savezne Republike Njemačke. *Gabriela Ilonszki* u svom istraživanju parlamenta i parlamentaraca u Mađarskoj polazi od komparativne dimenzije parlamentarnog istraživanja u cilju boljeg razumijevanja mađarske legislative. U svojoj studiji ona daje detaljnu analizu trendova legislativnog razvoja ne samo u Mađarskoj već i u europskim zemljama, istražuje prava i dužnosti članova parlamenta te ukazuje na probleme profesionalizacije članova parlamenta. Važnim pitanjem političke reprezentacije i istraživanjem odnosa između zastupnika i biračkog tijela bavi se *Irena Jackiewicz* u svojoj studiji o poljskim parlamentarcima u postkomunizmu.

U petom dijelu knjige — *The Social and Political Actors of Democratic Transition* (str. 292.—306.) *Attila Ágh* analizira nove socijalne i političke aktore u demokratskoj tranziciji kao i bitne aspekte (političke, ekonomske, socijalne i kulturno-ideološke) sistemske promjene. Po ocjeni Ágha ova četiri aspekta promjene događaju se paralelno i u relativnoj harmoniji, premda je njihova brzina kao i uloga različita.

Istraživački rezultati prezentirani u ovoj knjizi pokazuju da je parlament u većini zemalja srednje i istočne Europe

imao važnu ulogu a u Mađarskoj i središnju ulogu u svim fazama sistemske promjene, dok su političke stranke bile glavni akteri u procesu tranzicije i demokratizacije. Bez obzira na razlike, parlamenti su u zemljama srednje i istočne Europe bili institucionalni izraz političke promjene te su odigrali važnu ulogu u razrješenju legitimacijske krize nakon sloma komunističkog poretka. Uloga opozicijskih političkih stranaka i njihov utjecaj na proces tranzicije režima bio je različit od zemlje do zemlje, a ovisio je o razvijenosti i pripremljenosti opozicijskih stranaka da preuzmu vlast, tako i sposobnosti i mogućnosti režima da primjeni represiju. U zemljama srednje i istočne Europe uočljiva su dva različita puta demokratizacije. U Poljskoj i Mađarskoj proces počinje unutar struktura vlasti, iako pod različitim okolnostima i uz prisustvo različitih organiziranih grupa i socijalnih snaga. Dok su komunistički režimi u Mađarskoj i Poljskoj poticali pregovore s opozicijskim grupama kako bi razvili i uspostavili nove institucionalne političke strukture, režim u tadašnjoj Čehoslovačkoj, suprotno tome, opirao se promjenama prema demokratizaciji i liberalizaciji i bio je prinuđen na ustupke kao odgovor na masovne demonstracije i ubranu eroziju političke stabilnosti. Novi parlamenti u ranoj postkomunističkoj tranziciji ne suočavaju se samo s mnogim teškoćama na putu demokratizacije, već i s daleko većom odgovornošću u usporedbi s parlamentima u razvijenim demokracijama. Oni postaju središnje mjesto rasprava i odlučivanja o fundamentalnim ustavnim pitanjima kao i o zakonima ekonomske i socijalne prirode neophodnim za proces liberalizacije gospodarstva i društva u cjelini. Nastojeći prikazati što sveobuhvatnije parlamente u zemljama srednje i istočne Europe, autori su istovremeno osvjetlili i složeni politički kontekst u kojem su se oni konstituirali i djelovali.

Knjiga je važan doprinos, ne samo komparativnom istraživanju novih par-

lamenata u zemljama srednje i istočne Europe, već i tranzicijskih procesa u toj regiji.

Štefica Deren Antoljak

Recenzija

Lesther Thurow

Glavom o glavu

Mladost d.d., Zagreb, 1993., str. 254

Zašto neke zemlje u međunarodnoj konkurenciji postižu uspjeh, a druge to ne mogu? To je, možda, najčešće postavljano ekonomsko pitanje našega vremena. Konkurentnost je postala jedna od najznačajnijih preokupacija državne uprave i industrije u svakoj zemlji. Lester Thurow pokušava predvidjeti oblike i načine gospodarskog organiziranja i povezivanja koje će u 21. stoljeću biti najdjelotvorniji. Osnovno mu je zanimanje usmjereno na analizu kvazitrgovinskih blokova na čelu s japanskim, američkim i europskim gospodarstvom. Već u svojoj knjizi *The Zero-Sum Society* (New York, 1980.) autor dokazuje da ne postoji sukob između socijalnih troškova i državne intervencije, s jedne, te gospodarskog uspjeha, s druge strane. Svi su problemi rješivi, uz bitnu napomenu da svako rješenje sadrži i značajne ekonomske gubitke, a kad ih treba alocirati, onda "svaka ekonomska odluka sadrži značajan zero-sum element" (odnosno dobici jednih pojavljuju se kao gubici drugih). A upravo je to politički proces (američki) najmanje sposoban učiniti jer, kad treba alocirati ekonomske dobite, politički proces to dobro čini, ali kad treba alocirati ekonomske gubitke, paraliziran je. A s

političkom paralizom dolazi i do ekonomske paralize.

U knjizi *Glavom o glavu* L. Thurow u triangularnom promatranju svjetskog gospodarstva suočava anglosaksonski britansko-američki oblik kapitalizma s društvenim njemačkim i japanskim tipom kapitalizma. Najbitnija razlika između ta dva tipa kapitalizma jest naglasak na društvenim, odnosno individualističkim vrijednostima, kao putu do gospodarskog uspjeha: američko i britansko *ja* nasuprot njemačkom *Das Volk* odnosno *Japan Inc.* Amerikanci i Britanci veličaju individualne vrijednosti: sjajnog poduzetnika, velike razlike u plaćama, individualnu odgovornost za stručno znanje, lako otpuštanje i mijenjanje zaposlenja, neprijateljske fuzije i preuzimanje poduzeća. To je priča o Usamljenom jahaču. Njemačka i Japan, naprotiv, veličaju društvene vrijednosti: poslovne skupine, društvenu odgovornost za stručna znanja, timski rad, lojalnost poduzeću, industrijske strategije te aktivnu industrijsku politiku koja potiče rast. Dok anglosaksonska poduzeća teže maksimiziranju profita, japanska više vole "strateško osvajanje". Amerikanci vjeruju u "gospodarstvo potrošača", Japan u "gospodarstvo proizvođača".

Pojedinci, poduzeća i zemlje bogatili su se kroz povijest kad su imali više prirodnih resursa, kad su rođeni kao bogati i uživali prednosti većeg kapitala po osobi, služili se nadmoćnim tehnologijama ili imali više stručnih znanja od konkurenata. Spoj ta četiri čimbenika, uz razborito upravljanje, vodio je do uspjeha. Danas se nove tehnologije i nove institucije tako povezuju da će u biti izmijeniti te izvore konkurentskih prednosti. U stoljeće koje dolazi konkurentске će prednosti biti djelo čovjeka. Budući da iza takvih prednosti stoji tehnologija, istraživanje i razvoj postat će odlučujuće. U dvadeset prvom stoljeću održive konkurentске prednosti potjecat će mnogo više od tehnologije novih procesa, nego od tehnologija novih proizvoda. Ono što je bilo primarno (stvaranje novih proizvoda) po-